

به نام پروردگار مهربان

دین و زندگی دوازدهم

زهرا جعفری یزنی، سید هادی هاشمی

مهروماه

تقدیم به همه جوانای گل مملکتمون
یعنی شما مخاطبای خاص! و خصوصاً دو
الگوی ماهِ جَوونا: حضرت قاسم بن الحسن (ع)
و حضرت علی اکبر بن الحسین (ع)

مقدمه

به نام خدای خوب و دوست داشتنی

خداوندا! پیش از هر سخنی، تو را شکر می‌کنیم که با مهربونی غیر قابل
وصفت، بار دیگه الطاف کریمانه‌ات را شامل حال ما نمودی و چنان راه‌ها
رو بر ما هموار کردی تا با وجود مشکلات زیاد بتوانیم اندوخته‌ی نزدیک به
دو دهه تدریس خود را در اختیار دانش آموزان سرزمینمون بذاریم و گام
کوچکی در رشد علمی دوستان خوبمون برداریم. امید که مورد رضایت
قرار گرفته باشه.

دوست خوبم سلام

امیدوارم که حالت خوب خوب باشه! راستش با تغییر نظام آموزشی و
کتابای درسی، به این فکر افتادیم که چیکار کنیم تا شما درس دین و
زندگی رو توپ توپ یاد بگیری که بتونی به راحتی از پس سؤالات امتحان
نهایی و حتی کنکور بریای. حتماً می‌دونی که کتاب‌های لقمه مهروماه
از پرمخاطب‌ترین و محبوب‌ترین کتاب‌های کمک آموزشی به شمار میره
و با حجم کوچیکش می‌تونه مشکلات بزرگی رو حل کنه.

شک نداریم که شما هم دنبال یک کتاب جمع و جور بودی که هم کل
مفاهیم و محتوای کتاب رو پوشش داده باشه و هم خلاصه درس‌ها و کل
آیات و یه عالمه نمونه سؤالم داشته باشه!

پس حالا وقتشه که این لقمه خوشمزه درس دین و زندگی رو باز کنی و
حسابی باهاش صفا کنی!

مطمئنیم که فقط با یک بار خوندن این کتاب، کل درس برات دوره
می‌شه و قول میدیم که نه تنها می‌تونی از پس امتحان تشریحی بریای
بلکه تست زنیات هم عالی میشه، اگه باور نداری امتحان کن.

توی کتاب چیا هست؟

این کتاب شامل ۱۰ درس دین و زندگی سال دوازدهم، منطبق بر کتاب درسی سال تحصیلی ۹۸ - ۹۷ است که هر درس در چهار بخش تنظیم شده:

بخش اول: خلاصه نموداری

بهترین مدل مرور و به خاطر سپاری کلیه مفاهیم درس با یک طبقه‌بندی نموداریه که به شما امکان میده تا به راحتی و در سریع‌ترین زمان ممکن درس رو بازیابی کنی. توی نمودارها هر جا کلمه کلیدی و مهمی وجود داشته برات رنگی کردیم تا خوب بتونی نکات مهم رو تشخیص بدی!

بخش دوم: پیام آیات و احادیث و اشعار

در ادامه، تمامی آیات و احادیث کتاب دین و زندگی رو آوردیم و علاوه بر ترجمه لغت به لغت و ترجمه روان، پیام‌هاشون رو هم به طور جامع و مفید گفتیم. هر چی شعر توی درس‌ها اومده رو هم برات آوردیم.

بخش سوم: اندیشه و تحقیق

در هر درس، بخشی به نام اندیشه و تحقیق وجود داره که ما اون رو با پاسخش برات آوردیم. یه پاسخ کامل و جامع و طبق کتاب راهنمای معلم! میدونی که این بخش نه تنها از کتاب درسی حذف نیست بلکه منبع مهمی برای طرح سؤال تشریحی و تستی حساب میشه! راستی فراموش نکن که تمام حذفیات کتاب درسی رو هم حذف کردیم تا با خیال راحت این کتاب رو بخونی و یقین کنی طبق نظر مؤلفان کتب درسی، هر چی باید میومده اومده و هر چی نباید بیاد نیومده!! (اگه تونستی این جمله آخر رو ۵ بار پشت سرهم بگی!!!)

بخش چهارم: مرور درس در قالب پرسش و پاسخ

در این قسمت از کتاب، کل درس رو برات به صورت پرسش و پاسخ درآوردیم و مهم‌تر این‌که سؤالاتمون هم کاملاً عین سؤالات امتحان نهایی و با همون تیپ سؤالاته تا شما از همین حالا با فضای سؤالات امتحانات نهایی آشنا بشی. این تیپ‌ها رو با هم مرور می‌کنیم:

الف) سؤالات آیات و احادیث و پیام‌ها (ب) سؤالات صحیح و غلط (ج) سؤالات جای خالی (د) سؤالات کوتاه پاسخ (ه) تعریف اصطلاح (و) کشف ارتباط / (ز) سؤالات تشریحی

■ ضمناً برای این که بتونی در پایان هر ترم خودت رو به محک حسابی بزنی ، دو تا نمونه سؤال امتحانی مخصوص نیمسال اول و نیمسال دوم با رعایت کامل استانداردهای بودجه بندی برات طرح کردیم.

■ بودجه بندی درس برای امتحان نیمسال اول و دوم رو هم در جدول زیر مشاهده می کنی. به طور کلی امتحان کتبی از ۱۶ نمره است و ۴ نمره به قرائت آیات قرآن اختصاص داده:

درس	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	قرائت	جمع نمره
ترم اول	۳ نمره	۳ نمره	۲ نمره	۲ نمره	۳ نمره	۳ نمره	۰	۰	۰	۰	۴ نمره	۲۰
ترم دوم	۷ نمره			۷ نمره		۶ نمره		۰	۰	۰	۰	۲۰

■ در پایان از کلیه همکاران فرهیخته و دانش آموزان عزیز ، تقاضا داریم که بر ما منت گذاشته چنانچه نسبت به مطالب کتاب ، نظر، پیشنهاد و یا انتقادی دارند از طریق ایمیل Hashemi.hadi2000@gmail.com به ما اطلاع دهند.

زهرا جعفری یزنی - سید هادی هاشمی

تشکرات:

- آقای احمد اختیاری مدیر محترم انتشارات مهروماه
- آقای رضا باغبانی مدیر تولید انتشارات
- آقای روزبه اسحاقیان سر ویراستار با انرژی و ریزین و سرکار خانم مبینا سلطان دوست همکار ویراستاری
- آقایان محسن فرهادی، مدیر هنری و تایماز کاویانی، طراح گرافیک و حسام طلایی، طراح جلد
- سرکار خانمها وحیده دمیرچی، مهشید برزنونی، شیوا شفیعی و مژگان ملاداوودی صفحه آرایان کتاب و آقای سید مصطفی خاتمی حروفچین پرتلاش
- آقای عباس گودرزی مدیر فروش
- سرکار خانمها فریده محمدی، مونا به کردار و سایر همکاران ما در انتشارات

فهرست

۸	هستی بخش	درس ۱
۲۸	یگانه بی همتا	درس ۲
۴۹	توحید و سبک زندگی	درس ۳
۷۲	فقط برای او	درس ۴
۱۰۲	قدرت پرواز	درس ۵
۱۲۷	سنت‌های خداوند در زندگی	درس ۶
۱۵۷	آزمون نوبت اول	
۱۶۴	بازگشت	درس ۷
۱۸۸	احکام الهی در زندگی امروز	درس ۸
۲۱۵	پایه‌های استوار	درس ۹
۲۴۳	تمدن جدید و مسئولیت ما	درس ۱۰
۲۸۲	آزمون نوبت دوم	

بخش اول

تفکر و اندیشه

خلاصه نموداری

تفکر و اهمیت آن

تشبیه اندیشه به بذری که در ذهن انسان جوانه می‌زند و در دل و قلب ریشه می‌دواند.

تشبیه عمل به برگ و بار (میوه و نتیجه) که به صورت اعمال ظاهر می‌شود. پیامبر اکرم (ص): «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ فِي اللَّهِ وَ فِي قُدْرَتِهِ»

نیازمندی جهان به خدا در پیدایش

يا ايها الناس انتم الفقراء الى الله ...

استدلال

مقدمه اول: انسان و موجودات جهان پدیده‌هایی هستند که در به وجود آمدن به خودشان متکی نیستند.

مقدمه دوم:

هر پدیده‌ای که وجودش از خودش نباشد، برای موجود شدن نیازمند به دیگری است که خودش پدیده نباشد.

یک موجود، فقط در صورتی برای موجود بودن به دیگری نیازمند نیست که ذات و حقیقتش مساوی با موجود بودن باشد و نیستی در او راه نداشته باشد.

ذات نیافته از هستی، بخش

چون تواند که بود هستی بخش

خشک ابری که بود ز آب تهی

ناید از وی صفت آبدهی

نتیجه: ما و همه پدیده‌های جهان، در پدید آمدن و هستی یافتن به آفریننده‌ای نیازمندیم که خودش پدیده نباشد و سرچشمه هستی باشد. این وجود برتر و متعالی «خدا»ست.

نیازمندی جهان به خدا در بقا

مخلوقات، علاوه بر مرحله پیدایش، در مرحله بقا نیز به خداوند نیاز دارند. به این معنا که اگر خداوند نباشد، امکان هستی و بقا برای هیچ مخلوقی فراهم نیست.

رابطه مخلوقات با خداوند مانند رابطه مولد برق با جریان برق و یا دریا با موج است نه مانند رابطه معمار با ساختمان و یا ساعت‌ساز با ساعت.

زیرا بنا نه اجزای ساختمان را پدید آورده و نه خواص آن اجزا را. وظیفه او فقط جابه‌جایی مواد و چینش آنها است.

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ...

شعر مولانا: ما چو ناییم و نوا در ما ز توست ...

ثمره درک نیازمندی به خدای بی‌نیاز

هرچه معرفت انسان به خود و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود، نیاز به او را بیشتر حس می‌کند و عجز و بندگی خود را بیشتر ابراز می‌نماید.

به همین خاطر پیامبر (ص) با آن مقام و منزلت خود در پیشگاه الهی، عاجزانه از خداوند می‌خواهد که برای یک لحظه هم لطف و رحمت خاصش را از او نگیرد و او را به حال خود واگذار نکند.

دعای پیامبر (ص): «اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا»

نور هستی

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

تعریف نور: نور، آن چیزی است که خودش پیدا و آشکار است و سبب پیدایی و آشکار شدن چیزهای دیگر می‌شود.

مفهوم نور بودن خداوند: این که تمام موجودات، وجود خود را از او می گیرند و به سبب او پیدا و آشکار می شوند و پایه عرصه هستی می گذارند.

- به همین جهت هر یک از موجودات در حدّ خودشان تجلی بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی هستند.

- هر مخلوق، آیه ای از آیات (نشانه ای از نشانه های) الهی است.

حدیث امام علی (ع): «ما رأیت شیئاً الاّ و رأیت الله قبله و بعده و معه»

• شعر:

- دلی کز معرفت نور و صفا دید ...

- به صحرا بنگرم صحرا تو بینم ...

معرفت عمیق و والا

- انسان بتواند با هر چیزی خدا را ببیند. (انسان در پشت پرده ظاهر و در وراء هر چیزی، خدا را ببیند).

- لازمه: پاکی و صفای قلب

- ویژگی: در نگاه نخست مشکل ولی قابل دسترس برای جوانان

و نوجوانان

ناتوانی انسان در شناخت ذات و چیستی خداوند

موضوعاتی که ما می خواهیم درباره آن ها شناخت پیدا کنیم، دو دسته اند:

- ۱ امور محدود و در محدوده شناخت ما:

- مثال: وجود و هستی و صفات و اسماء خداوند، گیاهان، حیوان ها،

ستارگان و کهکشان ها و حتی کهکشان های بسیار بسیار دور

- ۲ امور نامحدود و خارج از گنجایش ذهن انسان:

- لازمه شناخت هر چیزی احاطه و دسترسی به آن ها است.

- مثال: ذات و چیستی و ماهیت خداوند برای انسان ناممکن است.

- حدیث پیامبر (ص): «تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ»

آیات و روایات

سورة فاطر (۱۵)

يَا أَيُّهَا	النَّاسُ	أَنْتُمْ	الْفُقَرَاءُ	إِلَى
ای	مردم	شما	نیازمندان	تا، به
اللَّهِ	وَ اللَّهُ	هُوَ	الْغَنِيُّ	الْحَمِيدُ
خداوند	و خداوند	او، همان	بی نیاز	ستوده شده

🔊 **ترجمه روان:** ای مردم! شما به خداوند نیازمند هستید و خداست که [تنها] بی نیاز ستوده است.

📖 **پیام:** ۱ نیازمندی جهان و انسان به خداوند در پیدایش و بقا ۲ خطاب آیه به عموم مخلوقات از جمله انسان است. ۳ بی نیازی خداوند و غنای مطلق او نسبت به بندگان ۴ قرابت مفهومی با بیت «ذات نایافته از هستی بخش / چون تواند که بود هستی بخش»

سورة رحمان (۲۹)

يَسْأَلُهُ	مَنْ	فِي	السَّمَاوَاتِ	وَ الْأَرْضِ
از او درخواست می کنند	هر کس، همه	در	آسمانها	و زمین
كُلِّ	يَوْمٍ	هُوَ	فِي	شَأْنِ
هر	روز	او	در	کار

🔊 **ترجمه روان:** هر آنچه در آسمانها و زمین است، پیوسته از او درخواست می کند. او همواره دست اندرکار امری است.

📖 **پیام:** ۱ نیازمندی جهان به خداوند در بقا ۲ توحید در ربوبیت ۳ تمام موجودات، لحظه به لحظه و به طور مداوم به خدا نیازمندند. ۴ موجودات دائماً با زبان حال به پیشگاه الهی عرض نیاز می کنند و خداوند هم دائماً به آنها هستی می بخشد.

سوره نور (۳۵)

اللَّهُ	نُورٌ	السَّمَاوَاتِ	وَالْأَرْضِ
خداوند	نور	آسمانها	و زمین

🔊 **ترجمه روان:** خداوند، نور آسمانها و زمین است.

📖 **پیام: ۱** نیازمندی جهان به خداوند در پیدایش و بقا ۲ هر مخلوق، جلوه‌ای از خداوند و تجلی آفرینش و صفات حکمت، قدرت، علم و... اوست. ۳ تمام موجودات، وجود خود را از خداوند می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار شده و پا به عرصه هستی می‌گذارند.

پیامبر اکرم (ص)

«أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ فِي اللَّهِ وَ فِي قُدْرَتِهِ»
«برترین عبادت، اندیشیدن مداوم درباره خدا و قدرت اوست.»

📖 **پیام: ۱** اهمیت تفکر و اندیشه ۲ خود تفکر خوب است اما برترین عبادت، استمرار تفکر است نه اصل تفکر. ۳ اندیشه مانند بذری است که در ذهن انسان جوانه می‌زند. ۴ با حدیث «تفکروا فی کل شیءٍ» مرتبط است.

امیرالمؤمنین علی (ع)

«مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَ رَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ وَ بَعْدَهُ وَ مَعَهُ»
«هیچ چیزی را ندیدم مگر این که خدا را قبل از آن، بعد از آن و با آن مشاهده کردم.»

📖 **پیام: ۱** نیازمندی جهان به خداوند در پیدایش و بقا ۲ هر مخلوق، جلوه‌ای از خداوند و تجلی آفرینش و صفات حکمت، قدرت، علم و... اوست. ۳ تمام موجودات، وجود خود را از خداوند می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار شده و پا به عرصه هستی می‌گذارند. ۴ مرتبط با آیه «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»

پیامبر اکرم (ص)

«تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ»
 «در همه چیز تفکر کنید ولی در ذات خدا تفکر نکنید.»

پیام: ۱ ناتوانی انسان در شناخت ذات و چیستی خداوند **۲** تفکر در ذات، چیستی و ماهیت خدا ممنوع است. **۳** عدم امکان احاطه انسان به ذات خداوند **۴** تفکر در هستی، وجود و صفات و اسماء خدا تا حدودی امکان پذیر است.

شعر جامی

ذاتِ نایافته از هستی، بخش چون تواند که بود هستی بخش
 خشک ابری که بود ز آب تهی ناید از وی صفت آبدهی

پیام: ۱ مربوط به مقدمه دوم استدلال نیازمندی جهان به خداوند در پیدایش **۲** بیانگر نیازمندی ذاتی پدیده‌های جهان به پدیدآورنده **۳** با آیه «أنتم الفقراء إلى الله» ارتباط مفهومی دارد.

شعر مولانا

ما چو ناییم و نوا در ما ز توست
 ما که باشیم ای تو ما را جانِ جان
 ما عدم‌هاییم و هستی‌های ما
 ما همه شیران ولی شیر علم
 باد ما و بود ما از داد توست
 لذت هستی نمودی نیست را
 ما نبودیم و تقاضامان نبود
 ما چو کوهیم و صدا در ما ز توست
 تا که ما باشیم با تو در میان
 تو وجود مطلق، فانی نما
 حمله‌مان از باد باشد دم به دم
 هستی ما جمله از ایجاد توست
 عاشق خود کرده بودی نیست را
 لطف تو ناگفته ما می‌شنود

پیام: ۱ نیازمندی جهان به خداوند در بقا **۲** خالقیت الهی و نیازمندی جهان به خداوند در پیدایش **۳** لطف الهی در آفرینش انسان و فیض او به انسان در تبدیل او از عدم به هستی **۴** حقیقی بودن خداوند و مجازی بودن غیر او

شعر شیخ محمود شبستری

دلی کز معرفت نور و صفا دید   به هر چیزی که دید، اول خدا دید
پیام: ۱ خداوند نور هستی **۲** هر یک از مخلوقات، تجلی خداوند
 و آیه‌ای از آیات او هستند. **۳** مرتبط با حدیث امام علی (ع): «ما رَأَيْتُ
 شَيْئاً إِلَّا وَرَأَيْتُ لِلَّهِ قَبْلَهُ وَ بَعْدَهُ وَ مَعَهُ»

شعر باباطاهر

به صحرا بنگرم صحرا تو بینم   به دریا بنگرم دریا تو بینم
 به هر جا بنگرم کوه و در و دشت   نشان از قامت رعنا تو بینم
پیام: ۱ خداوند نور هستی **۲** هر یک از مخلوقات، تجلی خداوند
 و آیه‌ای از آیات او **۳** مرتبط با حدیث امام علی (ع): «ما رَأَيْتُ شَيْئاً إِلَّا وَ
 رَأَيْتُ لِلَّهِ قَبْلَهُ وَ بَعْدَهُ وَ مَعَهُ»

اندیشه و تحقیق

با وجود شباهت‌های ظاهری رابطه خدا و جهان با رابطه ساعت‌ساز و ساعت، تفاوت‌های این دو رابطه را بنویسید.

پاسخ ۱ وجود جهان از خداست اما وجود ساعت از ساعت‌ساز نیست و او فقط اجزای ساعت را تنظیم می‌کند. **۲** دوام و بقای ساعت وابسته به ساعت‌ساز نیست اما دوام و بقای جهان وابسته به خداوند است.

مرور درس در قالب پرسش و پاسخ

الف آیات و احادیث

۱. در آیه شریفه زیر تدبر کنید و به سؤال طرح شده پاسخ دهید.
 «يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ»
الف) آیه را ترجمه کنید.

ب) نیاز انسان به خدا شامل چه چیزهایی می‌شود؟

ج) چرا خداوند می‌تواند نیاز انسان و هر موجود دیگری را برطرف کند؟

پاسخ الف) ای مردم، شما به خداوند نیازمند هستید و خدا است که [تنها] بی‌نیاز ستوده است.

ب) انسان هر چه دارد از خدا دارد و تمام داشته‌هایش از خداست. بالاترین داشته انسان همان نعمت وجود است که خدا به او عطا کرده است. از این رو انسان در هستی خود به خدا نیازمند است و این نیاز همواره و در هر لحظه است و هیچ‌گاه قطع یا کم نمی‌شود. سایر داشته‌های انسان که همه برآمده از نعمت وجود هستند نیز همه نیازمند و وابسته به لطف خداست. اگر خدا هر لحظه اراده کند می‌تواند آن را از انسان بگیرد. بنابراین انسان سر تا پا نیازمند خداوند است.

ج) هر موجودی غیر خداوند، خود نیازمند است و باید شخص دیگری نیاز او را برطرف کند؛ اما چون خداوند بی‌نیاز مطلق است (هُوَ الْغَنِيُّ) و به هیچ چیز وابسته نیست، می‌تواند نیاز هر موجود دیگری را برطرف کند.

۲. در آیه شریفه زیر تدبّر کنید و به سوالات پاسخ دهید.

«يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ»

الف) آیه را ترجمه کنید.

ب) چرا موجودات پیوسته از خداوند درخواست دارند؟

ج) چرا خداوند هر لحظه دست‌اندر کار امری است؟

پاسخ الف) هر آنچه در آسمان و زمین است پیوسته از او درخواست می‌کند. او همواره دست‌اندر کار امری است.

ب) چون همه موجودات برای لحظه لحظه وجود خود محتاج و نیازمند خدایند و اگر خداوند لحظه‌ای آنان را به حال خود واگذارد همه نیست و نابود می‌شوند. همچون منبع نوری که اگر یک لحظه نورافشانی نکند پرتوهای نور از بین خواهند رفت.

ج) نیازهای دائمی موجودات لطف و فیض دائمی را طلب می کند. او هر لحظه دارای فیضی جدید و مستمر برای آفریده‌ها است. چنین نیست که خداوند، عالم را آفریده و آن را به حال خود رها کرده باشد؛ بلکه همواره امور هستی را تدبیر و اداره می کند. بنابراین او هر لحظه دست‌اندر کار امری است.

۳. با تدبیر در آیه «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...» نور بودن خداوند به چه معنا است؟

پاسخ قرآن کریم، رابطه میان خداوند و جهان هستی را با کلمه «نور» بیان می کند. خداوند نور هستی است. یعنی تمام موجودات، «وجود» خود را از او می گیرند و به سبب او پیدا و آشکار شده و پا به عرصه هستی می گذارند. در واقع، هر موجودی در حدّ خودش تجلی بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی است.

۴. این که پیامبر گرامی ما، با آن مقام و منزلت خود در پیشگاه الهی، عاجزانه از خداوند درخواست می کند «اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا» نشانگر چیست؟

پاسخ انسان‌های ناآگاه نسبت به نیاز دائمی انسان به خداوند بی توجه‌اند؛ اما انسان‌های آگاه دائماً سایه لطف و رحمت خدا را احساس می کنند و خود را نیازمند عنایات پیوسته او می دانند.

هرچه معرفت انسان به خود و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود، نیاز به او را بیشتر احساس و عجز و بندگی خود را بیشتر ابراز می کند.

افزایش خودشناسی ← درک بیشتر فقر و نیاز ← افزایش عبودیت و بندگی برای همین است که پیامبر گرامی ما، با آن مقام و منزلت خود در پیشگاه الهی، عاجزانه از خداوند می خواهد که برای یک لحظه هم، لطف و رحمت خاصش را از او نگیرد و او را به حال خود واگذار نکند.

۵. با تفکر در حدیث امیرالمؤمنین علی (ع) که می‌فرماید: «ما رَأَيْتُ شَيْئاً إِلَّا وَرَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ وَبَعْدَهُ وَ مَعَهُ» به سؤالات زیر پاسخ دهید.

الف) پیام این حدیث چیست؟

ب) مقصود امیرالمؤمنین علی (ع) از این که می‌فرماید قبل و بعد و همراه هر چیزی خدا را دیدم چه می‌باشد؟

پاسخ الف) یعنی خداوند بی‌پایان تمام جهان را پر کرده (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ) (سوره حدید / ۳) و همه جا حضور دارد و این حضور چنان نزدیک است که جداانگاری مخلوقات از خدا امری ناممکن است. یعنی هم در دل تک‌تک ذرات عالم حضور دارد (هُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ) و هم خارج از آن‌ها. از این رو انسان اگر اهل تفکر و تقوا باشد به لطف الهی به مقامی می‌رسد که در همه چیز خدا را می‌بیند. یعنی تمام اشیا، مظهر و آیه و نشان‌دهنده خدا هستند و آیه ماورای خود را نشان می‌دهند نه خود را.

ب) مقصود ایشان از عبارت «رَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ» یعنی: وقتی انسان‌ها به اشیای پیرامون خود می‌نگرند درمی‌یابند که همه این اشیا پدیده‌هایی هستند که قبلاً نبوده‌اند؛ پس حتماً علتی آن‌ها را به وجود آورده است. پس به خالق آن پی می‌برند. اشاره به «معه» این تعبیر را دارد که آن حضرت وقتی می‌نگرند که این شیءِ سرتاسر نیاز و فقیر، در حال حاضر وجود دارد، پس درمی‌یابد که بقای آن مرهون خدا است. ایشان وقتی می‌بینند که این شیء «بعده» بعد از مدتی از بین رفت، می‌دانند که تنها خداست که خالق موت و حیات است. پس در فنای شیء نیز باز خدا را مشاهده می‌کنند.

۶. تحلیل کنید که چرا پیامبر اکرم (ص) فرموده است: «تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ»؟

پاسخ لازمه شناخت هر چیزی احاطه و دسترسی به آن است. در واقع ما به دلیل محدود بودن ذهن خود نمی‌توانیم ذات امور نامحدود را تصور کنیم و چگونگی وجودشان را دریابیم. خداوند حقیقتی نامحدود دارد. در نتیجه، ذهن ما نمی‌تواند به حقیقت او احاطه پیدا کند و ذاتش را شناسایی نماید.

بنابراین با این که ما به وجود خداوند به عنوان آفریدگار جهان پی می‌بریم و صفات و اسماء او را می‌توانیم بشناسیم، اما نمی‌توانیم ذات و چیستی او را دریابیم؛ از همین رو پیامبر اکرم (ص) فرموده است: «تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ» در همه چیز تفکر کنید ولی در ذات خداوند تفکر نکنید.

۷. با توجه به فرمایش پیامبر (ص) که می‌فرمایند: «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ فِي اللَّهِ وَفِي قُدْرَتِهِ» برترین عبادت چیست؟

پاسخ برترین عبادت، اندیشیدن مداوم درباره خدا و قدرت اوست.

۸. آیه «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» با کدام حدیث مرتبط است؟

پاسخ با حدیث امام علی (ع) که می‌فرماید: «مَا رَأَيْتُ شَيْئًا وَرَأَيْتُ اللَّهَ قَبْلَهُ وَبَعْدَهُ وَمَعَهُ هَيْجٌ حَيْزِي رَأَيْتُ مَعَهُ مِثْرًا مِثْرًا» که می‌فرماید: «ما رأیت شیئاً و رأیت الله قبله و بعده و معه هیج حیزی رأیت معه مِثْرًا مِثْرًا» که خداوند را قبل و بعد و با آن دیدم.»

ب سوالات صحیح و غلط

۹. هیچ پدیده‌ای را نمی‌توان یافت که وجود و هستی‌اش از خودش نباشد.
۱۰. یک موجود فقط در صورتی برای موجود بودن به دیگران نیازمند نیست که ذاتاً موجود باشد.
۱۱. پیدایش مخلوقات وابسته به خداست ولی در بقاء خود نیازمند به خداوند نیستند.
۱۲. درک بیشتر فقر و نیاز، علت افزایش عبودیت و بندگی است.
۱۳. خدایینی با هر چیزی معرفتی عمیق و والا است که در نگاه نخست آسان به نظر می‌آید اما هدفی غیر قابل دسترس است.
۱۴. در جهان هستی، هیچ پدیده‌ای را نمی‌توان یافت که به خود متکی باشد.
۱۵. ذهن ما توان و گنجایش فهم چیستی و ذات موضوعات نامحدود را دارد.
۱۶. شناخت وجود خداوند ناممکن است ولی شناخت چیستی خداوند ممکن است.

۱۷. همان طور که مسجد با ساخته شدن از بنا بی نیاز می شود، موجودات نیز چنین هستند.

۱۸. برای خدایینی در وراء هر چیز، اگر قدم پیش گذاریم و با عزم و تصمیم قوی حرکت کنیم، به یقین خداوند نیز کمک خواهد کرد و لذت چنین معرفتی را به ما خواهد چشاند.

پاسخ

۱۸	۱۷	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹
ص	غ	غ	غ	ص	غ	ص	غ	ص	غ

سوالات جای خالی ج

۱۹. مانند بذری است که در ذهن جوانه می زند، در دل و قلب ریشه می دواند و برگ و بار آن به صورت ..... ظاهر می گردد.

۲۰. پیامبر (ص): «برترین ..... اندیشیدن مداوم درباره خدا و قدرت اوست.»

۲۱. هر کدام از ما، بر اساس .....، خدا را می یابیم و ..... را درک می کنیم.

۲۲. ما و همه پدیده های جهان، در پدید آمدن و هست شدن به آفریننده ای نیازمندیم که خودش ..... نباشد.

۲۳. با وجود شناخت اولیه (فطری)، قرآن کریم ما را به ..... درباره خداوند فرا می خواند.

۲۴. پدیده هایی که وجودشان از خودشان نیست، برای ..... نیازمند به پدیدآورنده ای هستند که خودش پدیده نباشد.

۲۵. قرآن کریم، رابطه میان خداوند و جهان هستی را با کلمه ..... بیان می کند.

۲۶. آنان که با دقت و تأمل در ..... می‌نگرند، در هر چیزی ..... را مشاهده می‌کنند.

۲۷. هر موجودی در حدّ خودش ..... خداوند و نشان‌گر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی است.

۲۸. هرچه ..... به خود و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود، ..... به او را بیشتر احساس می‌کند.

۲۹. پیامبر (ص): «در همه چیز تفکر کنید ولی در ..... تفکر نکنید.»

۳۰. خداوند حقیقتی ..... دارد و ذهن ما نمی‌تواند به حقیقت او ..... پیدا کند و ..... را شناسایی نماید.

پاسخ

۱۹	اندیشه - اعمال	۲۰	عبادت
۲۱	فطرت خویش - حضورش	۲۲	پدیده
۲۳	معرفت عمیق‌تر	۲۴	موجود شدن
۲۵	نور	۲۶	جهان هستی - خدا
۲۷	تجلی‌بخش	۲۸	معرفت انسان - نیاز
۲۹	ذات خداوند	۳۰	نامحدود - احاطه - ذاتش

سؤالات کوتاه پاسخ

د

۳۱. نیازمندی جهان به خدا در چه مراحل است؟

پاسخ پیدایش و بقا

۳۲. با تفکر دربارهٔ آغاز و پایان این هستی پهناور، به پاسخ کدام

پرسش پی می‌بریم؟

پاسخ موجودات جهان، هستی خود را وامدار چه کسی هستند؟

۳۳. هر کدام از ما براساس فطرت الهی خویش، در مورد آفریننده این جهان چه چیزی را به روشنی درک می‌کنیم؟

پاسخ می‌دانیم در جهانی زندگی می‌کنیم که آفریننده‌ای حکیم آن را هدایت و پشتیبانی می‌کند و به موجودات و مخلوقات مدد می‌رساند.

۳۴. یک موجود فقط در چه صورتی در وجود خود نیازمند به دیگری نیست؟

پاسخ در صورتی که خودش ذاتاً موجود باشد. (قائم به ذات)

۳۵. اگر یک موجود خودش ذاتاً موجود باشد، چه نتیجه‌ای می‌توان گرفت؟

پاسخ در این صورت چنین چیزی دیگر پدیده نیست و نیاز به پدیدآورنده نخواهد داشت؛ همواره بوده، هست و خواهد بود.

۳۶. ما و همه پدیده‌های جهان، در پدید آمدن و هست شدن خود به چه کسی نیازمندیم؟

پاسخ به آفریننده‌ای نیازمندیم که خودش پدیده نباشد و سرچشمه هستی باشد.

۳۷. شعر «ذات نیافته از هستی، بخش / چون تواند که بود هستی بخش» بیانگر چیست؟

پاسخ نیازمندی پدیده‌ها به خدا در پیدایش

۳۸. شناخت اولیه ما از خدا به چه صورتی است؟

پاسخ به صورت فطری

۳۹. یکی از راه‌های عمیق معرفتی در مورد خداوند چیست؟

پاسخ تفکر درباره نیازمند بودن جهان در پیدایش خود به آفریننده و خالق

۴۰. نیازمندی مخلوقات به خداوند در قرآن با چه صفتی آمده است؟

پاسخ با صفت «فقیر»

۴۱. چرا موجودات پس از پیدایش خود دائماً با زبان حال به پیشگاه الهی عرض نیاز می‌کنند؟

پاسخ چون موجودات پس از پیدایش نیز همچنان مانند لحظه نخست خلق شدن، به خداوند نیازمند هستند.

۴۲. در مقام مثال می‌توان گفت که رابطه خداوند با جهان تا حدی شبیه چیست؟

پاسخ شبیه رابطه مولد برق با جریان برق، زیرا همین که مولد، متوقف شود جریان برق هم قطع می‌گردد و لامپ‌های متصل به آن نیز خاموش می‌شوند.

۴۳. هرچه معرفت انسان به خود و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود چه نتیجه‌ای دارد؟

پاسخ نیاز به او را بیشتر احساس و عجز و بندگی خود را بیشتر ابراز می‌کند.

۴۴. افزایش عبودیت و بندگی ثمره چیست؟

پاسخ ثمره درک بیشتر فقر و نیاز و افزایش خودشناسی

۴۵. شعر «به صحرا بنگرم صحرا تو بینم / به دریا بنگرم دریا تو بینم» بیانگر چیست؟

پاسخ مشهود (تجلی) بودن خداوند در مخلوقاتش

۴۶. در حدیث امام علی (ع) «ما رأیت شیئاً و رأیت الله...» کدام عبارت «سرتاسر نیاز» و کدام عبارت «خالق موت و حیات بودن» را خدا می‌داند؟

پاسخ عبارت «معه» به سرتاسر نیاز بودن مخلوقات اشاره می‌کند و عبارت «بعده» بیانگر این است که تنها خداست که خالق موت و حیات است.

۴۷. متناسب با شعر زیر، حدیثی از امام علی (ع) بنویسید.

«دلی کز معرفت نور و صفا دید   به هر چیزی که دید، اول خدا دید»

پاسخ «هیچ چیزی را ندیدم مگر این که خداوند را قبل و بعد و با آن دیدم.»

۴۸. لازمه شناخت هر چیزی چیست؟

پاسخ لازمه شناخت هر چیزی احاطه و دسترسی به آن است.

۴۹. چرا دست یابی به معرفت عمیق و والا برای جوانان و نوجوانان آسان تر است؟

پاسخ چون پاکی و صفای قلب دارند.

۵۰. شناسایی ماهیت یا ذات موجودات چه زمانی میسر می شود؟

پاسخ زمانی که ذهن ما توان و گنجایش احاطه و دسترسی به آن را داشته باشد.

۵۱. چه زمانی خداوند برای رسیدن به معرفت عمیق و والا به انسان کمک خواهد کرد و لذت چنین معرفتی را به او خواهد چشانند؟

پاسخ زمانی که قدم به پیش بگذارد و با عزم و تصمیم قوی حرکت کند.

۵۲. موضوعات محدود چه ویژگی هایی دارند؟

پاسخ انسان می تواند ماهیت و ذات آن ها را شناسایی کند. در حقیقت، ذهن ما توان و گنجایش فهم چیستی و ذات چنین موضوعاتی را دارد.

تعریف اصطلاح

۵۳. پدیده:

پاسخ موجوداتی که قبلاً نبوده و سابقه نیستی دارند و سپس به وجود آمده اند و ممکن الوجود هستند.

۵۴. نور:

پاسخ نور آن چیزی است که خودش پیدا و آشکار است و سبب پیدایی و آشکار شدن چیزهای دیگر نیز می شود.

کشف ارتباط

و

۵۵. موارد مرتبط را به هم وصل کنید.

الف	افزایش خودشناسی
ب	تفکر کردن
ج	لازمه شناخت
د	خدایینی با هر چیزی
۱	احاطه و دسترسی
۲	معرفتی عمیق
۳	ویژگی های خداوند
۴	فقر بیشتر
۵	چیستی خداوند

۲ (د)

۱ (ج)

۳ (ب)

۴ (الف)

سوالات تشریحی

ز

۵۶. با توجه به این که هر کدام از ما براساس فطرت خویش خدا را می یابیم و حضورش را درک می کنیم آیا این شناخت اولیه از نظر قرآن کافی بوده است؟

پاسخ خیر، با وجود این شناخت اولیه، قرآن کریم ما را به معرفت عمیق تر درباره خداوند فرا می خواند و راه های گوناگونی را برای درک وجود او و نیز شناخت صفات و افعال او به ما نشان می دهد. یکی از این راهها تفکر درباره نیازمند بودن جهان، در پیدایش خود به آفریننده و خالق است.

۵۷. از چه مقدماتی می توان به این نتیجه رسید که جهان در پیدایش خود نیازمند به خداست؟

* نیازمندی جهان به خدا را در «مرحله پیدایش» به صورت یک استدلال، به طور خلاصه بنویسید.

پاسخ مقدمه اول: ما و این جهان، وجودمان از خودمان نیست و هستی ما از خودمان سرچشمه نمی گیرد.

مقدمه دوم: موجوداتی که وجودشان از خودشان نیست (پدیده ها)، در

موجود شدن خود نیازمند به وجودی هستند که خودش پدیده نباشد بلکه وجودش از خودش باشد.

نتیجه: ما و همه پدیده‌های جهان در پدیدآوردن و هست شدن خود نیازمند آفریننده‌ای هستیم که او خودش پدیده نباشد و سرچشمه هستی باشد.

۵۸. با ذکر مثال توضیح دهید؛ پدیده‌هایی که وجودشان از خودشان نیست برای موجود شدن نیازمند چه چیزی هستند؟

پاسخ پدیده‌هایی که وجودشان از خودشان نیست، برای موجود شدن نیازمند به پدیدآورنده‌ای هستند که خودش پدیده نباشد، بلکه وجودش از خودش باشد. همان طور که چیزهایی که شیرین نیستند برای شیرین شدن نیازمند چیزی هستند که خودش شیرین باشد.

۵۹. توضیح دهید که آیا رابطه جهان با خدا مانند رابطه بنا با مسجد است؟

پاسخ خیر، یک تفاوت بنیادین میان این دو رابطه وجود دارد. مسجد از مصالح ساختمانی مانند خاک، سنگ، گچ، چوب، کاشی و... تشکیل شده که هیچ کدام از آن‌ها را بنا به وجود نیاورده است. هر یک از این مصالح خواصی نیز دارند که بنا آن‌ها را ایجاد نمی‌کند. بنا نه چسبندگی گچ را ایجاد می‌کند و نه سختی و استحکام سنگ را. به عبارت دیگر بنا نه اجزای ساختمان را پدید آورده و نه خواص آن اجزا را. کار بنا فقط جابه‌جا کردن مواد و چینش آن‌ها است؛ اما خداوند خالق سنگ، گچ و چوب و خواص آن‌ها و حتی خالق خود بنا است. بر این اساس وجود و هستی بنا و نیز وجود مصالح و خواص آن‌ها، همه وابسته به خداست و خداوند هر لحظه اراده کند آن‌ها از بین می‌روند و ساختمان متلاشی می‌گردد. به همین جهت، جهان همواره و در هر «آن» به خداوند نیازمند است و این نیاز هیچ‌گاه قطع و یا کم نمی‌شود.

۶۰. ثمره درک نیازمندی به خدای بی نیاز چیست؟

پاسخ انسان‌های ناآگاه نسبت به نیاز دائمی انسان به خداوند، بی توجه‌اند؛ اما انسان‌های آگاه دائماً سایه لطف و رحمت خدا را احساس می‌کنند و خود را نیازمند عنایات پیوسته او می‌دانند. هرچه معرفت انسان به خود و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود، نیاز به او را بیشتر احساس و عجز و بندگی خود را بیشتر ابراز می‌کند.

افزایش خودشناسی ← درک بیشتر فقر و نیاز ← افزایش عبودیت و بندگی

۶۱. تفاوت انسان‌های ناآگاه و انسان‌های آگاه، نسبت به نیازهای دائمی به خداوند را بنویسید.

پاسخ انسان‌های ناآگاه نسبت به نیاز دائمی انسان به خداوند بی توجه هستند؛ اما انسان‌های آگاه دائماً سایه لطف و رحمت خدا را احساس می‌کنند و خود را نیازمند عنایات پیوسته او می‌دانند.

۶۲. چرا آنان که به دقت و تأمل در جهان هستی می‌نگرند در هر چیزی خدا را مشاهده می‌کنند؟

پاسخ چون خداوند نور هستی است. یعنی تمام موجودات، «وجود» خود را از او می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار شده و پا به عرصه هستی می‌گذارند. در واقع هر موجودی در حد خودش تجلی بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی است. از همین رو آنان که به دقت و تأمل در جهان هستی می‌نگرند، در هر چیزی خدا را مشاهده می‌کنند و علم و قدرت او را می‌بینند.

۶۳. آیا می‌توان به ذات خداوند پی برد و چیستی او را مشخص کرد؟

پاسخ خیر، چون موضوعاتی هستند که نامحدودند و ذهن ما گنجایش درک آن‌ها را ندارد. زیرا لازمه شناخت هر چیزی احاطه و دسترسی به آن است. در واقع ما به دلیل محدود بودن ذهن خود نمی‌توانیم ذات امور

نامحدود را تصور کنیم و چگونگی وجودشان را دریابیم. خداوند حقیقتی نامحدود دارد. در نتیجه ذهن ما نمی‌تواند به حقیقت او احاطه پیدا کند و ذاتش را شناسایی نماید. بنابراین با این که ما به وجود خداوند به عنوان آفریدگار جهان پی می‌بریم و صفات و اسماء او را می‌توانیم بشناسیم، اما نمی‌توانیم ذات و چیستی او را دریابیم.

۶۴. موضوعاتی که می‌خواهیم درباره آن‌ها شناخت پیدا کنیم، چند دسته‌اند؟ آن‌ها را بنویسید.

پاسخ دو دسته‌اند:

دسته اول: موضوعاتی هستند که در محدوده شناخت ما قرار می‌گیرند مانند گیاهان، حیوانات، ستارگان و کهکشان‌ها؛ حتی کهکشان‌های بسیار بسیار دور هم ممکن است روزی مورد شناسایی واقع شوند و انسان بتواند ماهیت و ذات آن‌ها را شناسایی کند. در حقیقت، ذهن ما توان و گنجایش فهم چیستی و ذات چنین موضوعاتی را دارد، زیرا همه آن‌ها اموری محدود هستند.

دسته دوم: موضوعاتی هستند که نامحدودند و ذهن ما گنجایش درک آن‌ها را ندارد. زیرا لازمه شناخت هر چیزی احاطه و دسترسی به آن است. در واقع ما به دلیل محدود بودن ذهن خود نمی‌توانیم ذات امور نامحدود را تصور کنیم و چگونگی وجودشان را دریابیم.